

הרב שאול דוד בוצ'קו

כבוד ה' וכבוד הבריות

ראשי פרקים

א. הגמרא במסכת ברכות	ג. בין היתר חד פעמי לביטול דין
1. המקרים הנידונים בסוגיה בברכות	ד. בין "כבוד הבריות" לבושה מקיום מצוות
2. מסקנות להלכה מלימוד הסוגיה	ו. דוגמאות להיתרים משום כבוד הבריות
3. איסור דאורייתא שנעשה בשגגה	ז. סיכום
ב. אבחנה בין מצוות דרבנן קלות לחמורות	

בצמתים שונים בחיינו אנו עומדים בפני מורכבות, כאשר קיום ההלכה בגדריה הרגילים עשוי להוביל לפגיעה בכבוד הזולת או בכבודנו אנו. מחד גיסא, הגמרא (ברכות יט, ב) לומדת מן הכתוב "אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה'" (משלי כא, ל) כי עלינו להעביר על כבודנו מפני כבוד שמיי, אף במחיר של בושה שתיגרם לנו. מאידך גיסא, הגמרא מביאה גם חמישה מקרים שבהם כבוד ה' נדחה מפני כבוד הבריות, ובכך היא מצמצמת באופן משמעותי מאוד את הקדימות של כבודו יתברך על כבוד האדם.

במסגרת מאמר זה ברצוננו להגדיר היכן "אין עצה ואין תבונה נגד ה'" והיכן "גדול כבוד הבריות", כי רבה המבוכה. הדברים עדינים ולעתים קרובים כחוט השערה, ודורשים עיון וליבון.

א. הגמרא במסכת ברכות

1. המקרים הנידונים בסוגיה בברכות
- בתחילת הסוגיה (ברכות יט, ב) מובאת חובה המוטלת על האדם המוצא כלאיים בבגדו לפשוט אותו, ואפילו הוא נמצא כעת בשוק:
- אמר רב יהודה אמר רב: המוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק, מאי טעמא - אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' - כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב.¹

הגמרא מקשה על דין זה מחמשה דינים שמהם נראה כי ההלכה דווקא מתחשבת בכבוד הבריות:

הדין הראשון דן בכהן המלווה את האבל ונקלעו בדרכם בטומאת מת:

קברו את המת וחזרו ולפניהם שתי דרכים, אחת טהורה ואחת טמאה, בא בטהורה [האבל בחר ללכת בדרך הטהורה] - באין עמו בטהורה, בא בטמאה - באין עמו בטמאה [גם הכהן המלווה], משום כבודו [של האבל].

1. יתכן ששינוי המציאות עשוי לגרום לשינוי בפסיקה, שהרי בימינו יש להתחשב גם בחילול השם שייגרם כתוצאה מהתפשטות בשוק.

בתיאור זה מבחינה הגמרא בין איסור דרבנן ובין איסור דאורייתא, ומבארת שההיתר כאן מבוסס על כך שהאיסור הוא מדרבנן, "בבית הפרס דרבנן", שאינו אלא מחשש רחוק לטומאה דאורייתא.

נראה שבמקרה זה מדובר באדם הקרוב לאבל, שעזיבתו אותו תהווה פגיעה ממשית בכבוד האבל, השרוי במצוקה נפשית, ואין זה היתר גורף למקרים שכמה כוהנים יפרשו מן המלווים את האבל. אולם חידושה הגדול הוא בכך שגם פגיעה רגשית מאי-מתן סעד חשוב כ"פגיעה בכבוד הבריות" ודוחה איסורי דרבנן.

הדין השני מוסיף על הדין הראשון בכך שההיתר אינו קיים רק כאשר ישנו חשש לפגיעה באדם כלשהו; גם נתינת כבוד זה לזה מצדיקה לעתים לעבור על איסורים:

אמר רבי אלעזר בר צדוק: מדלגין היינו [הכהנים] על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל; ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אמרו, אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה - יבחיין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם.

במקרה זה כנראה שהייתה רק דרך אחת לראות את המלך, והיא עברה במקום שהיו מונחים בו ארונות מתים, ומשום "כבוד מלכים" התירו לכוהנים לעבור בדרך זו. הגמרא מיישבת, באופן דומה למקרה הקודם, שמדובר על איסור דרבנן שמקורו בחשש רחוק לאיסור תורה.²

אולם היתר זה מוסיף על קודמו, שהרי הוא אינו בא כדי למנוע פגיעה כלשהי, אלא כדי להוסיף "כבוד מלכים". הגמרא שם אינה מבחינה במפורש בין "כבוד מלכים" ו"כבוד הבריות", ומסתממת נראה שכבוד המלכות נגזר מכבוד הבריות, ודינם שווה.

ואולם, עלה בדעתי לומר שלא בכל איסורי דרבנן נאמר היתר מרחיק לכת זה, אלא באיסורים קלים בלבד. שהנה, התוספות (ביצה ד, ב; פסחים ל, ב) מבחינים בין שני סוגי איסור דרבנן - איסור קל ואיסור חמור - לעניין השאלה האם מותר לבטל איסור לכתחילה. בהגדרת האיסור ה'קל' והאיסור ה'חמור' כתבו התוספות - שאם הוא נסמך על איסור דאורייתא הרי הוא חמור, ואם לאו הרי הוא איסור קל. למשל, איסור מוקצה בשבת הוא איסור דרבנן קל, אבל מלאכה שאינה צריכה לגופה היא איסור דרבנן חמור. לפי הגדרה זו נראה לומר שאיסורי שדרבנן שהותרו, שישודם בגזרת חכמים למניעת תקלה, כשלמעשה החשש הוא רחוק, הרי זה בכלל 'איסור דרבנן קל', וזו הסיבה שהרחיקו לכת והתירו את האיסור לשם הוספת כבוד (מלכים), ולא רק לצורך מניעת ביזיון.³

הדין השלישי: בהמשך הסוגיה מקשה הגמרא מברייטא שמרחיקה לכת בהיתר משום כבוד הבריות: "גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה". ומשמע לכאורה שכבוד הבריות דוחה איסורי תורה, בניגוד לדברי רב יהודה בשם רב. על כך מתרצת הגמרא שהכוונה גם כאן לאיסורי דרבנן, והם נקראים "לא תעשה" היות שאנו חייבים מן התורה לציית לדברי חכמים ולא להמרות את פיהם. אבל סוף סוף מדובר באיסורים דרבנן, וכאשר חכמים תיקנו את דיניהם התנו שגזירותיהם ואיסוריהם לא יחולו כשתחול

2. לרוב ישנו טפח בין המת לכיסוי הארון, ואז כיסוי הארון חוצץ בפני הטומאה, אלא שגזרו חכמים שמא לעתים לא יהיה טפח. ומדובר בחשש רחוק.

3. עיין בהמשך המאמר בדיון בדברי הרשב"א, המבחין לכאורה בין איסורי דרבנן קלים וחמורים והחולקים עליו.

פגיעה בכבוד הבריות.⁴ מכאן משמע שכבוד הבריות דוחה את כל האיסורים מדרבנן, ואין זה משנה אם הוא איסור דרבנן קל או חמור.⁵ (וכפי שיבואר להלן בפרק ב).

הדין הרביעי: מצווה מן התורה להחזיר אבדה; אמנם אם הוא זקן והטיפול באבדה אינו לכבודו, הוא פטור מלהשיבה לבעליה.

הגמרא דוחה ראייה זו, כי היא מבחינה בין מצווה שישודה בין אדם למקום למצווה הנוגעת לממון חברו, משום התורה לא ציוותה להיטיב עם הזולת בדבר שלא היה עושה אילו היה נוגע הדבר לממונו הפרטי. אמנם אף כאן הנימוק להיתר נמצא תחת הכותרת "כבוד הבריות" והוא הסיבה לדחיית כל המצוות הנוגות לממון חברו.

הדין החמישי: אדם ההולך לשחוט את פסחו או למול את בנו, פטור מלקיים מצוות אלו אם מזדמן לו מת מצווה בדרכו. מכאן שכבוד הבריות דוחה אפילו קיום מצוות מן התורה, כגון קרבן פסח וברית מילה. רש"י (כ"א ד"ה אבל) מדגיש כי ייחודו של מת מצווה נובע מכבוד הבריות: "אבל מטמא הוא למת מצוה. והוא כבוד הבריות ודוחה דבר תורה".

הגמרא דוחה ראייה זו באמרה שהוא אינו עובר על מצוות התורה במעשה בידים, אלא שפשוט אינו מקיים את המצווה באופן פאסיבי, "שב ואל תעשה".

2. מסקנות להלכה מלימוד הסוגיה

למסקנה מתברר שהכלל "אין חכמה ואין תבונה לנגד ה'" מצומצם לאיסור לעבור באופן פעיל על איסורי תורה כדי להינצל מבושה. אבל מותר לעבור על איסורים מדרבנן לטובת כבוד הבריות, ואפילו ניתן להימנע באופן סביל מקיום מצווה מן התורה כדי להימנע מבושה.

3. איסור דאורייתא שנעשה בשגגה

המקרה הנדון בגמרא בברכות הנ"ל הוא במי שמוצא בעצמו שיש כלאיים בבגדיו, אולם בעניין אדם שמוצא כלאיים אצל חברו נחלקו השו"ע והרמ"א (יו"ד, שג) האם קיימת חובה להפרישו מן האיסור, כאשר הדבר יפגע בכבודו. השו"ע החמיר בכך, וכך הוא כותב:

הרואה כלאים של תורה על חברו, אפילו היה מהלך בשוק, היה קופץ לו וקורעו מעליו מיד, ואפילו היה רבו.

4. לדעת רש"י אכן יש איסור תורה לעבור על איסור דרבנן, כי התורה ציוותה עלינו לשמוע לדברי חכמים ולא לסור מדבריהם: "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל", אבל חכמים לא גזרו במקום כבוד הבריות כפי שלא גזרו במקרים של ספק. גם הרמב"ם סבר שיש איסור מן התורה לעבור על דברי חכמים, אלא שזה דווקא כאשר הוא עובר מפני שאינו רוצה לציית למצווה מפני שרק חכמים ציוו אותה, ולא התורה באופן ישיר. אבל העובר על דברי חכמים מחולשה או מפאת צורך כלשהו, ולא מתוך זלזול, אינו עובר על איסור תורה גם לדעת הרמב"ם. לדעת הרמב"ן איסור "לא תסור" נאמר רק לזקן ממרא, וההרחבה שהעובר על איסורי דרבנן עובר על לא תסור אינה אלא אסמכתא.

5. רש"י נתן שתי דוגמאות לאיסורי דרבנן הנדחים מפני כבוד הבריות: א. מותר לטלטל אבנים, שהן מוקצה, כדי לנקות את עצמו לאחר שירותים. ב. מי שנפסקו ציציות טליתו והוא נמצא בכרמלית, אסור לו לטלטל את הציציות שאינן כשרות, משום שאינן בטלות לבגד והן כמשא; ועם כל זה לא חייבו אותו לפשוט את טליתו משום כבוד הבריות. שתי הדוגמאות של רש"י הן גם של איסורי דרבנן קלים יחסית, כי אין בהן חשש שיעבור על איסור תורה, שהרי איסור מוקצה אינו נסמך על מלאכה, וכרמלית דינה מן התורה כמקום פטור. ואכן נראה שההיתר לדלג על ארונות היה דווקא משום שמדובר באיסור דרבנן קל, כי לא היה שם ממש ביזיון או בושה. וייתכן שהיה חשוב לתת כבוד למלכים, כי "הווי מתפלל בשלומה של מלכות, שאילולא מוראה איש את אחיו חיים בלעוו". וזה שאמרה הגמרא שבראיית מלך גוי נבחין בין מלכי ישראל למלכי גוים, הרי זה כדי לתת ממד חיובי נוסף להליכה לראותם.

הרמ"א חולק עליו :

ויש אומרים דאם היה הלוּבש שוגג אין צריך לפושטו בשוק, דמשום כבוד הבריות ישתוק, ואל יפרישנו משוגג.

הרמ"א (יו"ד שעב, א) חוזר על עיקרון זה בעניין האיסור לכהן להיטמא למת :

כהן ששוכב ערום, והוא באהל עם המת ולא ידע, אין להגיד לו, אלא יקראו לו סתם, שיצא כדי שילביש עצמו תחלה. אבל אם כבר הגידו לו, אסור להמתין עד שילביש עצמו.⁶

אמנם מבחינת הרואה, השאלה העומדת לפתחו היא שאלה של שב ואל תעשה - לקום ולהוכיח או לשבת ולשתוק, אך בסופו של דבר חברו עובר איסור דאורייתא בקום עשה, ואעפ"כ לדעת הרמ"א כל עוד מדובר בשוגג חסה התורה על כבודו משום "כבוד הבריות".

ב. אבחנה בין מצוות דרבנן קלות לחמורות

הרשב"א מצמצם את ההיתר לעבור על איסורי דרבנן משום כבוד הבריות. ראייתו לכך היא מן הגמרא (שבת צד, ב) המתירה להוציא את המת מרשות היחיד **לכרמלית**, מפני כבודו, היות שאין בהוצאה זו אלא איסור דרבנן. מכאן מדייק הרשב"א **שלוש הריבוי** אסור להוציא - אע"פ שמדובר במלאכה שאינה צריכה לגופה, שאסורה רק מדרבנן, שהרי איננו מעוניינים שהמת יהיה ברשות הרבים דווקא אלא שלא יהיה ברשותנו. נראה שלדעת הרשב"א יש להבחין בין איסורי דרבנן קלים, שאין בהם דמיון לאיסור תורה, כהוצאת המת לכרמלית (שהרי כרמלית היא מקום פטור מדאורייתא); ובין איסורים חמורים, כגון מלאכה שאינה צריכה לגופה שהיא מעשה הקרוב למלאכה מן התורה, ורק חיסרון באופן העשייה הפך את המלאכה לאיסור דרבנן.

לכאורה יש להקשות עליו מן הגמרא במסכת ברכות, שבה ראינו ביטוי כולל "גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה" משמע שזהו היתר גורף. והראיה לכך, שמותר אף שלא לקיים מצוות מן התורה בשב ואל תעשה לשם כבוד הבריות, וכל שכן שמותר לעבור על כל איסורי דרבנן, שהם קלים יותר ממצוות מן התורה.

ואפשר לתרץ דבריו בעזרתו של רש"י, שעולה מהדוגמאות שהביא שההיתר לעבור על איסורי דרבנן היה באיסורים קלים בלבד, כפי שהבאנו למעלה.⁷ וצריך להסביר בדוחק שלעבור בידים על איסור דרבנן הוא דבר חמור יותר מלא לקיים באופן סביל מצווה מן התורה.

אמנם אחרי עיון בדברי הרשב"א, נראה לי שבדרך כלל מודה הרשב"א שכבוד הבריות דוחה כל איסורי דרבנן; אולם יציאת המת לרשות הרבים שונה, כיוון שיש זלזול למת בכך שעושים בו מלאכה שנראית שהיא מן התורה, ואי אפשר לפעול למען כבודו של המת באופן שפוגע בכבודו. וזו לשון הרשב"א :

דכל שיש בה חלול שבת באבות מלאכות וכל שיש בהן דררא דאיסורא דאורייתא **גנאי הוא למת** ולא התירו משום כבודו.

השו"ע (או"ח שיא, ב) מביא להלכה את שתי הדעות :

6. שיטה זו מבוססת על דברי הירושלמי בכלאים (פ"ט ה"א) על פי פירושו של הר"ש סילראו וכדרכם של רבותינו בעלי התוספות שמרבים לפסוק כירושלמי.

7. ראה לעיל בהערה 3.

מת שהסריח בבית ונמצא מתבזה בין החיים והם מתבזים ממנו... **מותר להוציא לכרמלית**; ואם היה להם מקום לצאת בו, אין מוציאים אותו, אלא מניחים אותו במקומו ויוצאים הם... **ויש מי שמתיר להוציא אף לרשות הרבים...**

ונראה שלמעשה הדבר תלוי בגודל הביזיון; בביזיון קטן אין להתיר אלא איסור דרבנן קל, ובביזיון גדול גם איסור דרבנן חמור. בהמשך דברינו נראה מקור לאבחנה זו.

ג. בין היתר חד פעמי לביטול דין

אמו"ר הרב משה בוצ'קו זצ"ל⁸ פסק שאדם הנוהג להתגלח בכל יום מותר לו על פי ההלכה להתגלח הן בחול המועד והן בזמן העומר. במאמרו הוא ציטט את הגמרא ש"גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה של תורה" כדי להסביר שבהלכה יש חשיבות שלא להיראות מנוול, והגמרא עצמה קוראת כך לאדם שאינו מתגלח. ההיתר עצמו אינו מבוסס על הכלל הזה, אלא על עיון מדוקדק במקור האיסור ובדברי המפרשים, שעל פיהם הוא מוכיח את היתרו. אמו"ר הסביר מדוע אינו מבסס את היתרו על "גדול כבוד הבריות" בלבד, וכותב שההיתר משום "כבוד הבריות" הוא כלי שאפשר וצריך להשתמש בו במציאויות מיוחדות, חד פעמיות, אבל אין להשתמש בכלי זה כדי לבטל דין דרבנן כלשהו מפני הטענה שהדין פוגע בכבוד הבריות. על כן אבי זצ"ל השתמש בכלל הזה רק כדי להסביר מדוע יש צורך למצוא היתר, אבל היות שההיתר אינו חד פעמי לאדם מסוים, אלא היתר גורף, היה צורך לבססו בדרך אחרת. וראה לדבריו מירושלמי (כלאים סוף הלכה א): "גדול כבוד הבריות שהוא דוחה לא תעשה **שעה אחת**".⁹

ואכן כך כתב כבר הנודע-ביהודה (או"ח סי' נה) והוא מביא ראייה מירושלמי זה והוא מחלק בין היתר חד פעמי והיתר תמידי וערוך-השולחן (יו"ד שג, ב) הביא דבריו להלכה:

ואין ללמוד מזה לשארי איסורים כשראובן יודע ששמעון עובר איסור תורה ושמעון שוגג בדבר שא"צ להגיד לו, דשאני הכא שהוא לשעה קלה דכשיבא לביתו יגיד לו ויפשוט אבל באיסור תמידי מחויב להגיד לו [נוב"י]. ואפילו באיסור דרבנן תמידי נ"ל דמחויב להגיד לו ואין למנוע מצד כבוד הבריות.¹⁰

יתירה מכך, גם אם נאמר שכבוד הבריות דוחה איסורי דרבנן גם באופן תמידי, היינו כאשר ההיתר אינו מבטל לגמרי את האיסור אלא נועד למקרה שנוצר בדיעבד, משא"כ לעניין גילוח בחוה"מ שאילו היה מותר מפני כבוד הבריות פקע האיסור מעיקרו.

ד. בין "כבוד הבריות" לבושה מקיום מצוות

לא כל אי נעימות היא סיבה להתיר לעבור על איסור דרבנן. הדברים מבוארים בדברי רבותינו בעלי התוספות (שבועות לב, ד"ה אבל), שלמדו זאת מהגמרא (שם) המחייבת תלמיד חכם ללכת להעיד אף שאין זה מכבודו, כי "אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה'". ומקשים התוספות שלכאורה מותר לו להימנע מלהעיד, שהרי ראינו שמשום כבוד הבריות מותר שלא לקיים מצווה מן התורה ב"שב ואל תעשה". בתירוצם מחלקים בעלי התוספות בין גנאי גדול לגנאי קטן כהליכה להעיד.

8. הגיוני-משה על הש"ס, ח"ב עמ' שצח.

9. ונחלקו מפרשי הירושלמי האם כוונתו כמו הבבלי, ש"לא תעשה" פירושו איסור דרבנן, או שלפי הירושלמי מותר לדחות לשעה אפילו לאו מן התורה משום כבוד הבריות. אמנם גם אם כך הפירוש בירושלמי שיטה זו לא נפסקה להלכה.

10. ועיין להלן בפרק ו (דוגמא ח) שיש פוסקים שהתירו גם בעבירה תמידית, אבל שם מדובר במצב מסוים שנוצר, ולפיכך ההיתר אינו מבטל את ההלכה מעיקרה, מה שאין כן בהיתר גילוח משום כבוד הבריות.

דברי התוספות האלו יסודיים, כיוון שאם לא נאמר כך נוכל חלילה להתיר לעצמנו לעבור בקלות על כל איסורי דרבנן ברגע שיש בהם אי נעימות כלשהי.

בעניין זה יש להטעים את דברי הטור (או"ח סי א):

"יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר..." והתחיל ב'עז כנמר' לפי שהוא כלל גדול בעבודת הבורא יתברך לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בני אדם שמלעיגין עליו ועל כן הזהיר שתעזי פניך כנגד המלעיגין ואל תמנע מלעשות המצוה... על כן הזהיר שתעזי מצחך כנגד המלעיגים ולא תבוש...

מכאן גם שחלילה להשתמש בכלל "גדול כבוד הבריות" ולהימנע מלחיות חיי תורה מלאים, הכוללים מצוות מן התורה, דינים שגזרו חכמים ומנהגי ישראל, ואין לקחת בחשבון דעתם של אנשים המזלזלים בהם. כמובן שאין להשתמש בהיתר זה אם ניתן על ידי טרחה ומאמץ להימנע מן הבושה וגם לקיים את המצווה (וראה שש"כ כג, ט).

ו. דוגמאות להיתרים משום כבוד הבריות

א. מותר לטלטל אבנים, שהן מוקצה, כדי לקנח את עצמו משום כבוד הבריות, והרמ"א מביא להלכה דעה שמותר אף להכניסן מכרמלית לרשות הרבים. על סמך היתר זה התירו האחרונים לחתוך נייר טואלט בשינוי, אם אין נייר מוכן (שש"כ כג, ט).

ב. הזהיר לאכול רק פת ישראל, יכול לאכול פת עכו"ם אם הוא מסב עם אנשים שאינם מקפידים על כך. וזה לשון הבית-יוסף: "מצאתי כתוב בתשובה אשכנזית בשם רבינו שמחה דמותר לאכול פת של גוי לנזהר עם שאינם נזהרים משום איבה", והרמ"א (יו"ד קיב, טו) פסק כן.¹¹

ג. הטור (או"ח קמב) כתב: "כתב בעל המנהיג: אם טעה הקורא או החזן המקרא אותו טוב שלא להגיה עליו על שגותיו ברבים שלא להלבין פניו, דאף על פי שטעה בה יצא ידי קריאה. דאיתא במדרש שאם קרא לאהרן הרן יצא". כלומר שבדיעבד סומכים על שיטת המקלים. ואמנם הביא שם שהרמב"ם חולק: "קרא וטעה אפי' בדקדוק אות אחת מחזירין אותו עד שיקראנה בדקדוק". אך נראה שאף הרמב"ם סבר שבדרך כלל אין בכך בושה גדולה והלבנת פנים, שהרי אין הכול בקיאים בכל דקדוקי האותיות וטבעי הדבר שיתקנו את הקורא כששוגה. והדברים מעצימים את היתרו של בעל המנהיג, שלמרות שאין בכך בושה גדולה חשש להלבנת פנים.¹²

ד. כתבו הר"י (מו"ק טז, א) והרא"ש (שם פ"ג אות סח) בשם הירושלמי (שבת פ"א ה"ב) שמי שנודע לו באמצע התגלחת שמת אביו, הרי זה גומר תגלחתו, וביאר המרדכי (מו"ק סי' תתקב) הטעם משום "כבוד הבריות". וכ"פ השו"ע (יו"ד שצ, ב).

על סמך היתר זה, התיר החתם-סופר (או"ח סי' קנח) בשם רבותיו לאבל היושב שבעה להסתפר ולצאת ולהקביל את פני הקיסר, משום כבוד המלכות שכאמור ע"פ הגמרא בברכות אף הוא כבוד הבריות:

והנה נהגו היתר להסתפר כשמקבלים פני שר וגדול, וראיתי רבותי התירו לאחד בתוך שבעה ימים על אביו להסתפר ולהתכבס וללבוש מגוהצין לראות פני

11. [הערת מערכת: בעניין זה ראה בהרחבה בתחומין לט עמ' 473 מאמרו של הרב יצחק דביר, 'הקפדה על חומרות בענייני אכילה בעת אירוח' ובהשגות העורך הרב זאב ויטמן (שם עמ' 487).]

12. [הערת מערכת: ראו: הרב יונתן רזיאל, 'תיקון בעל קורא שטעה', תחומין לה עמ' 463, ובתגובת הרב אפרים הלבני בתחומין לו עמ' 309.]

קיר"ה משום הפסד רב דממונו, וטעמם ונימוקם עמם דתספורת וכל מנהגי אבילות לאו דאורייתא רק אסמכתא בעלמא כמו שהאריכו כל הראשונים, ואעפ"י שהראב"ד ז"ל סבירא לי' דמ"מ תספורת ותגלחת דאורייתא כל שלשים, כבר דחו דבריו גם בזה כמבואר באריכות נפלא ברא"ש ריש פרק אלו מגלחין, והרי הביא הרי"ף והרא"ש בשם ירושלמי, כשנודע לו באמצע התגלחת שמת אביו ה"ז גומר, וכתב המרדכי **הטעם משום כבוד הבריות** ופסקו טושי"ע ביו"ד סי' שצ (סעיף ב), **וע"כ משום שהוא רק דרבנן בעלמא**. ומשו"ה הקילו רבותינו משום כבוד המלכות אעפ"י שהוא רק הפסד ממונו דלא לתחזי ולא לסתפר ואפשר שיש בזה נמי משום לעולם ירוץ אדם לקראת מלכים (עי' ברכות יט, ב), מ"מ כבר נהגו בזה קולא גדולה בכל מקום.¹³

ה. בתשובותיו כתב המהרי"ל דיסקין (קונטרס-אחרון אות לד¹⁴): "צא ולמד ממה שהתירו לזרוע בשביעית לחד טעמא משום ארנונא, מפני שמתים בתפיסה, ועיין תוספות פרק זה בורר, והתירו גם לעשירים, והיינו **משום כיסופא דעניים**, והותר כל הנ"ל אפילו למאן דאמר שביעית בזמן הזה מהתורה". כלומר שלעניים הותר לעבוד בשביעית משום פיקוח נפש, ולעשירים שאין להם סכנה כלל הותרה העבודה כדי שהעניים לא יתביישו.

ו. הרב יוסף חיים משאש (מים-חיים, 'מים טהורים' סי' מז) התיר לברך את כל הברכות בחתונת חרש וחרשת, אף שהמברך מברך ברכה לבטלה. וזו לשונו: "משום עגמת נפש דקרובים וגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, ועוד דעדיף טפי, כדי שלא ינהגו בה פריצות לומר שאין קידושה ממש".

ז. הרב עובדיה יוסף (יביע-אומר ח"ח יו"ד לב) התיר לאשה שהפילה לפני נשואיה ולאחר מכן חזרה בתשובה והתחתנה, שלא לספר זאת לבעלה. וכשנולד לה בן שאינו פטר רחם התיר להסתיר הדבר מפני בעלה כדי למנוע ממנה את הבושה בכך שתיוודע התנהגותה הלא ראויה לפני חזרתה בתשובה.¹⁵ ולא חשש לאיסור ברכה לבטלה.

ח. יתירה מכך, גם באיסור חמור של אשת איש התיר הרב עובדיה יוסף (יביע-אומר ח"ב אה"ע סי' ב, ובמקומות נוספים) שלא לספר לאדם שאשתו בגדה בו, אף שאילו יידע

13. אמנם לגבי יו"ט שני של גלויות החמיר החת"ס (או"ח סי' קמה) וסבר שמעמדו כדין דאורייתא, ואסר כתיבת גט אפילו במקום עיגון: "כי הרבה חשו חכמים להך מנהגא כי רב הוא, וכמה גדול כח המנהג הזה שאומרים בקידוש יום טוב העצרת הזה וכן בתפלה, ודובר שקרים כלפי מעלה, לולי בטחו חז"ל בלאל גומר עלי לא היו מניחים לנהוג כן והכל משום דלא ליתי לזלזולי למיעבד עבדתא ראה כמה חומר דבר זה... וקרוב לי לומר שהוא איסור דאורייתא בנדר שהודר ברבים ונתפשט בכל ישראל, וכל הקולות דמקלין ביה ובעונשו לנדות כמ"ש ר"ן [ריש] פרק מקום שנחגו, היינו שמתחלה כך קבלוהו כאיסור דרבנן, אך מה שקבלו ובאופן שקבלוהו הוא איסור דאורייתא ועובר על בל יחל, והנדר היינו הקבלה".

ואני הדל תמה, מדוע הרב לא הזכיר כלל כי חכמים התירו לקבור מת ביום טוב שני של גלויות על ידי יהודים, אף שזה חילול יום טוב בפרהסיא. ואם כן איסור יום טוב שני אינו כדין תורה, שהרי ביום טוב ראשון לא התירו. ולעניין שיטתו שהמנהג דינו כדאורייתא משום נדר, הרבה חולקים עליו ואומרים שמנהג כוחו פחות מאיסור דרבנן, ועיין ברדב"ז (ח"ב סי' תרפז) לעניין מנהג תספורת בעומר, ובדעת-כהן (סי' פד) בעניין חומרת בנות ישראל. [ובלחם-משנה (תלמוד תורה ו, יד) מפורש שיום טוב שני קל הוא משאר איסורי דרבנן וזה לשונו על דברי הרמב"ם שהמחלל יום טוב שני חייב נידוי ושאל למה כתב זאת, הלוא זה כלול בחיוב נידוי למי שמזלזל בדבר אחד מדברי סופרים וזו תשובתו: "כלומר הדבר הזה (יום טוב שני) פחות הוא מדברי סופרים שזה הלכות יום טוב שני אף על פי שהוא מדברי סופרים משמע הוא משום מנהג בלבד"]

14. הובא בספר משכיל-לדוד לרה"ר הרב דוד לאו (ח"א עמ' קלח).

15. וראה שם באות א, שמניעת הבושה של האישה היא מניע עיקרי בהיתר, ולא רק החשש מפני פירוק משפחתה.

זאת מחויב לפרוש ממנה, משום פגם המשפחה וגדול כבוד הבריות. וכך לשונו: "המורס מכל האמור, שבכדי שלא תנעול דלת בפני השבים בתשובה, יכולים להקל שלא להודיע לבעל האשה, משום פגם משפחה, וגדול כבוד הבריות".

ז. סיכום

הכלל "גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה" הוא כלל הלכתי מרכזי בתורתנו שהינה תורת חיים - כלל הקובע שיש לתת משקל משמעותי לכבוד הבריות ויש מקרים ומצבים שבהם ההלכה אומרת לנו שמותר ואפילו ראוי לעבור על איסורי דרבנן ואף לעבור על איסורי תורה בשב ואל תעשה כדי למנוע פגיעה בכבודו של אדם.

אמנם אין להשתמש בכלל הזה כדי לבטל באופן קבוע מצוה דרבנן וכן אין להתחשב במלעיגים וכן אין להקל בכך כאשר יש אפשרות למנוע את הבושה על ידי טרחה כלשהי.

"דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום".